

Kaj Birket-Smith og eskimoerne

af Inge Kleivan

KAJ BIRKET-SMITH
ESKIMOERNE
HEFTUDGAV AF
KNUD RASMUSSEN

Hai – ajâjâ – hai!
Ofte vandrede jeg ensom over den
store tundra
– histoppe nordpå. –
I den dæmrende sommernat blev landet
levende omkring mig.
Fjeldrypen skogrede.
Og langt, langt borte ved et
blinkende vand
jamrede en ensom lom.

Hai – ajâjâ!
Ensom, ensom ...
Da græd min sjæl for dem, der ventede,
og dem, der var døde
i mellemtiden.

Mange mennesker i mange lande har i løbet af de sidste 50 år læst dette digt. Det er trykt i indledningen til Kaj Birket-Smiths bog „Eskimoerne“, som udkom første gang i 1927. Ved første øjekast virker det eskimoisk, men det er skrevet af Birket-Smith selv.

Han fortæller, hvordan han oplevede det arktiske forår på tundraen i Canada, og hvordan det slog ham, at netop sådan måtte istidens afslutning i Danmark have formet sig:

„Dette er som at se rummets og tidens uendelighed ind i øjnene og svimle ... Da bøjer ydmygheden stille mit hoved fremover, og her i dette land, hvor hvert menneskes sang fødes på hans egne læber vokser en tone frem, en tilegnelse af det arbejde, jeg har udrettet, og det, jeg endnu håber at gøre.“

Nu da Kaj Birket-Smiths livsværk er afsluttet, er der al mulig grund til at standse op og se på noget af det, han udrettede.

Birket-Smiths bog „Eskimoerne“ er det klassiske værk om eskimoernes kultur. Det er ikke en veldokumenteret bog med fodnoter og litteraturhenvisninger af den type bøger, som Birket-Smith også var ekspert i at skrive, men det er en populærvidenskabelig fremstilling, hvor et væld af oplysninger præsenteres på en letlæselig måde, som det kun kan gøres af en, der virkelig behersker et stort stof. Samtidig er det et værk, hvor forfatterens personlighed kommer til udtryk.

Knud Rasmussen skrev forordet til bogen, og han fremhævede her, at Kaj Birket-Smith havde ganske særlige kvali-

fikationer til at skrive en sådan bog: „Han er ikke blot en grundig og veltrænet Videnskabsmand med en Horisont og en Kombinations-Evne, som kun megen Viden kan give. Han har ikke blot gennem gentagne Rejser til Grønland og som Deltager i Den 5. Thule-Ekspedition til Nordamerika skaffet sig den personlige Erfarings og de autentiske Oplevelers Autoritet, som vejer tungere end al Verdens døde Viden. Men han har ogsaa – hvad der mere end alt andet gør hans Bog levende – den sande Kærlighed til sin Opgave. Hans Hjærte banker i Beundring for det Folk, han skildrer, og den Ærbødighed, han nærer for Emnet, præger Behandlingen saaledes, at Forfatteren paa en lykkelig Maade forener virkelig Belæring med baade Fantasi og Følelse – i et Sprog, der gør Bogen baade menneskelig og smuk.“

„Eskimoerne“ udkom på dansk i en ny udgave i 1961 og i en 3. udgave i 1971. Selv om den stadigvæk i høj grad er læseværdig, så har det dog ikke været til at undgå, at man af og til mærker, at bogen oprindeligt er skrevet for et halvt århundrede siden. „Eskimoerne“ er også udgivet i flere udgaver på adskillige sprog. Bogen om „Eskimoerne“ er imidlertid aldrig blevet trykt på grønlandsk. Det kan ikke være, fordi en grønlandsk udgave ville mangle interesserede læsere.

En af de grønlandske anmeldere i „Atuagagdliutit/Grønlandsposten“, radiofonichef Frederik Nielsen, karakteriserede udgaven af 1961 således: „Det er en forskers arbejde, et vægtigt bidrag til eskimoforskningen. Men det, man

først og fremmest hæfter sig ved, er bogens flotte udstyr og farverige fotografier og vignetter. Selve juvelen forsvinder halvt i indfatningen. Man kan også sagtens udgive sådan en flot bog, når udgiveren, Det grønlandske Selskab, har allieret sig med både Carlsbergfondet og Ministeriet for Grønland“ (A/G nr. 6, 1962).

Hverken Frederik Nielsen eller Jørgen Fleischer, som også anmeldte bogen i „Atuagagdliutit/Grønlandsposten“ både på dansk og på grønlandsk, påtalte direkte, at værket om „Eskimoerne“ ikke var oversat til grønlandsk. Den nye udgaves pragtudstyr harmonerede ikke rigtig med de sædvanlige beskedent udstyrede grønlandske bogudgivelser, så det må på forhånd have forekommet dem at være en urealistisk ide at få en sådan bog udgivet på grønlandsk.

Problemet kunne måske have været løst, hvis man havde udgivet bogen på grønlandsk i et mere simpelt udstyr, men det ville ikke have været rigtigt tilfredsstillende i dette tilfælde, fordi billedmaterialet er et meget fint supplement til teksten. En anden udvej havde været at forøge de tilskud, som muliggjorde den danske udgave. Under alle omstændigheder er der noget urimeligt i, at dette hovedværk om eskimoerne ikke også udkom på grønlandsk. Det kan tilføjes, at der er beklageligt få fagbøger om Grønland oversat til grønlandsk.

Det er ikke hele bogen om „Eskimoerne“, som er lige spændende at læse for alle. Jørgen Fleischer taler nok på en hel del læsers vegne, når han i sin anmeldelse i „Atuagagdliutit/Grønlandsposten“ indirekte udtrykker, at visse af-

snit kan virke lovligt detaljerede ved at konstatere: „Forfatteren går meget op i sin skildring af eskimoernes kranier og ydre ejendommeligheder og ofrer mere end ti sider på sin karakteristik af eskimoernes kranier“ (A/G nr. 7, 1962).

At Birket-Smith tog et sådant tema op med så stor grundighed, viser hvor omfattende hans viden og interesser var. Han skrev iøvrigt også en hel bog om fysisk antropologi: „Vi Mennesker. Menneskets Udvikling og Racer almenfatteligt skildret.“ 1940. Den kom senere i flere reviderede udgaver og blev oversat til flere sprog.

I de nye udgaver af „Eskimoerne“ er der mange steder taget hensyn til forskningsresultater, som var kommet frem, efter at den første udgave var udkommet. Bogens sidste kapitel, som var det mest forældede, er således delvis omskrevet. I udgaven af 1927 lyder det afsluttende afsnit:

„Foran domkirken i Reims står en af gotikkens skønneste billedstøtter, en kongestatue. Blikket under de rolige øjenbryn synes at trænge forskende ind i tilskuerens tanker, fingrene på den venstre hånd hviler endnu tøvende i kappesnoeren, men højre arm er allerede udstrakt i fast beslutning. Lad dette være et sindbillede på vort forhold til Grønland, vor sidste koloni, og til Grønlanderne, der, som en af dem engang sagde: „til alle tider vil føle sig som børn, der skylder moder Danmark barnets oprigtige kærlighed og tak“.“

I udgaven af 1961 er de sidste linier omskrevet således:

„... Lad dette være et sindbillede ikke blot på Danmarks forhold til Grønland,

men i det hele taget på den hvide races forhold til Polhavets folk.“

Til trods for ændringen er grundholdningen den samme, en holdning som kan tolkes således: Det bør være en forpligtelse for den hvide mand at lede eskimoerne gennem en vanskelig tid. Dette paternalistiske livssyn, som ikke længere anses for en helt acceptabel holdning, må ses på baggrund af den tid, hvor det første gang blev skrevet. Men det siger også noget om Kaj Birket-Smiths store respekt for de traditionelle eskimokulturer og hans bekymring for eskimoernes skæbne under kontakten med en omverden, som ikke altid er lige hensynsfuld og forudseende, når det gælder konsekvenserne af denne kontakt.

I den oprindelige udformning ser vi også et glimt af Birket-Smiths stærke nationalfølelse. Det grønlandske citat, som han benytter, og som skal understrege det berettigede i dette syn på relationen mellem grønlændere og danskere, er strøget i den nye udgave. Birket-Smith havde erkendt, at tiderne havde ændret sig så meget, at det ikke længere ville være acceptabelt at tale om Danmark i rollen som moder overfor grønlænderne.

Da den 3. reviderede udgave udkom i 1971, var han gået et skridt videre og havde helt fjernet „billedet“ af kongestatuen i Reims. Bogen blev afsluttet med et nyt kapitel, „Krisens time“, men det var ikke skrevet af Birket-Smith selv. Han var på dette tidspunkt i slutningen af halvfjerdserne og foretrak at overlade ordet til den canadiske etnograf Diamond Jenness, som også var internationalt anerkendt. Denne havde be-

Knud Rasmussen og Kaj Birket-Smith i Canada på Femte Thule Ekspedition.

Fot.: Nationalmuseet, Etnografisk Samlings billedarkiv.

skæftiget sig med eskimoerne næsten lige så længe som Birket-Smith og havde i 1960'erne været meget optaget af forholdene i nutiden og udsigterne for fremtiden. Det er de afsluttende betragtninger fra hans bog „Eskimo Administration: V, Analysis and Reflections“ 1968, hvor han tegner et lidt dystert fremtidsperspektiv, særligt for eskimoerne i Canada, der indgår i Birket-Smiths bog.

Udgaverne af „Eskimoerne“ fra 1961 og 1971 havde Birket-Smith forsynet med følgende dedikation: „Atua-gaq una kalâtdlit sujunigssânut pigiti-

para“, og nedenunder står der med mindre bogstaver: „Grønlandernes fremtid tilegnes denne bog“.

Birket-Smith havde en dyb forståelse for, at alle mennesker har et behov for at vide noget om deres rødder, og at det for et folk er af afgørende betydning for dets identitetsfølelse at kende og forstå sin egen baggrund.

Dette blev også understreget af den nu afdøde folketingsmand Nikolaj Rosing ved en sammenkomst på Nationalmuseet i anledning af bogens udgivelse, hvor han på det grønlandske folks vegne takkede for tilegnelsen: „Vi grøn-

dere vil gerne bevare vor gamle kultur, så vi har noget at stå på under nye kulturpåvirkninger ... Det er mig en glæde at se denne store bog om eskimoerne, vore forfædre, og jeg betragter den som en stor gave" (refereret i A/G nr. 24, 1961).

Udviklingen var gået hurtigere, end Birket-Smith havde forudset. Den lidt abstrakte formulering „grønlandernes fremtid“ ville roligt kunne have været erstattet af „vor tids grønlandere“. I forbindelse med moderniseringen i Grønland opstod der nemlig hurtigt et behov for at styrke den eskimoiske baggrund. Dette har også givet sig udslag i, at der er ved at vokse en ny samhørighedsfølelse frem med de øvrige eskimoiske folk. I bogen „Eskimoerne“ og i Birket-Smiths andre bøger om traditionelle eskimokulturer vil grønlanderne kunne finde mange oplysninger samlet, som de ellers ville have vanskeligt ved at skaffe sig.

Kaj Birket-Smiths interesse for eskimoerne gik helt tilbage til hans tidligste ungdom. 19 år gammel lykkedes det ham i 1912 at komme med på en ekspedition til Sydgrønland. Det var en zoologisk ekspedition, men Birket-Smith var mere optaget af menneskene og deres udfoldelsesmuligheder. Hans anden rejse, som også blev hans sidste rejse til Grønland, fandt sted så langt tilbage i tiden som for 60 år siden, i 1918. Turen gik til Egedesminde og de nærliggende bopladser og udsteder, og hans rejseledsager var den unge kateket, senere præst, Elias Lauf, som dengang vendte hjem efter 2½ års studier i Danmark. Birket-Smith karakteriserer ham

i bogen som „en glimrende og omhyggelig tolk, såvel som en behagelig rejsefælle“.

Blandt de mange oplysninger, som Birket-Smith fik indsamlet ved Elias Laufs hjælp, var den lokale grønlandske betegnelse på så godt som alle de mange forskellige kulturelementer, som han beskrev. Også nogle lokale traditioner, særligt om forskellige fantastiske indlandsboere, blev optegnet. Den store bog, som blev resultatet af denne rejse, har titlen „Ethnography of the Egedesminde District with Aspects of the General Culture of West Greenland“, Meddelelser om Grønland vol. 66, 1924.

Det er en bog, som er blevet stående som det store videnskabelige opslagsværk om grønlandernes gamle kultur med dets rigdom af detaljerede oplysninger og mange henvisninger til den ældre litteratur. Men værket har sin begrænsning, en begrænsning som Birket-Smith selv gør opmærksom på straks i indledningens første afsnit: „Som det er naturligt, når man beskriver en kultur, som allerede er stærkt påvirket af europæisk civilisation, skal hovedvægten lægges på den fase, som viser den nærmeste tilknytning til de gamle karakteristika, nemlig den materielle kultur.“

Selv om bogen også indeholder oplysninger om sociale forhold og om grønlandernes traditionelle forestillingsverden, så optager beskrivelsen af redskaber, dragter, boliger, transportmidler og arbejdsprocesser langt størstedelen af pladsen i den 484 sider store bog. Det er tydeligt, at Birket-Smith tilhørte en forskningstradition, der havde som ho-

vedmål at beskrive og analysere fremmede kulturer, før den europæiske kulturpåvirkning satte massivt ind.

Bogen om Egedesmindes etnografi er tilegnet Knud Rasmussen, og forordet er dateret „Repulse Bay, Arctic North America. December 1921“. Birket-Smith var nemlig dette år rejst ud som deltager af den senere så berømte Femte Thule Ekspedition, der blev ledet af Knud Rasmussen. Det var ikke alle ekspeditionsdeltagerne, som var med på hele den lange slæderejse. Birket-Smith arbejdede således særligt blandt rensdyreskimoerne i Canada og skrev en doktor-disputats om disse indlandseskimoer: „The Caribou Eskimos. Material and Social Life and their Cultural Position“ 1929.

Birket-Smith arbejdede også med geografiske og sproglige emner. Særlig kendt er: „Five Hundred Eskimo Words. A Comparative Vocabulary from Greenland and Central Eskimo Dialects“ 1928. Bogen indeholder ordlister, hvor 500 forskellige betegnelser er gengivet i lydskrift på fem forskellige eskimoiske dialekter. Man kan her bl. a. se, hvad 82 forskellige dyrearter kaldes i fem forskellige lokaliteter: Vest Grønland, Thule Distrikt, Melville Peninsula, Simpson Peninsula og Upper Kazan River.

Birket-Smith havde ikke selv nogen lingvistisk uddannelse, men han gik i gang med arbejdet ud fra den betragtning, at et sådant materiale ville være af stor interesse, fordi der kun fandtes så lidt nedskrevet på de canadiske dialekter, og iøvrigt også på Thule dialekten. I forordet til bogen understreger

han, at han har fået værdifuld hjælp af Knud Rasmussen, der jo havde lært grønlandsk som barn, og af Jacob Olsen. Om den sidstnævntes indsats skriver Birket-Smith bl. a.: „med hensyn til de mere nøjagtige undersøgelser har vi modtaget en glimrende hjælp af ekspeditionens intelligente tolk, vestgrønlander Jacob Olsen.“ Jacob Olsen skrev selv en selvstændig bog på grønlandsk om ekspeditionens arbejde: „Akilinermiulerssârut“, som udkom i 1927 og blev genoptrykt i 1958, men som desværre aldrig er blevet oversat.

Resultaterne fra Femte Thule Ekspedition blev publiceret på engelsk i en imponerende lang række bind, først og fremmest af Knud Rasmussen, Therkel Mathiassen og Kaj Birket-Smith, som alle ydede et beundringsværdigt arbejde. Selv om eftertiden ikke har kunnet bekræfte alle de teorier om eskimoernes forhistorie, som de fremsatte, er deres værker nu klassiske.

Therkel Mathiassen døde i 1967, og Knud Rasmussen, som Birket-Smith følte sig særligt nært knyttet til, døde allerede i 1933. Han skrev en bog om sin ungdoms rejsekammerat, „Knud Rasmussens Saga“ 1935, og han publicerede også flere mindeartikler om Knud Rasmussens liv og arbejde i forskellige tidskrifter. Der kan især være grund til at fremhæve „Bogen om Knud. Skrevet af hans Venner“ 1943, hvor Birket-Smith har forfattet et meget smukt afsnit med titlen „Et Karakterbillede“. Han kom her bl. a. ind på, at der var nogle træk ved Knud Rasmussens personlighed, som kunne karakteriseres som danske, andre som eskimoiske: „Men den dybest lig-

gende af alle hans egenskaber var hverken særlig eskimoisk eller særlig dansk, men almen-menneskelig, og det var hans trofasthed ... Det er denne trofasthed, som vi, der har haft den lykke at kende ham og arbejde med ham, aldrig vil glemme, og som gør, at vi bevarer hans minde i samme ånd.“

Det var som nævnt Knud Rasmussen, der havde skrevet forordet til den første udgave af „Eskimoerne“ i 1927, men det er ikke med i de nye udgaver. Efter at have takket institutioner og enkeltpersoner, som havde bistået ved bogens udgivelse, skriver Birket-Smith: „Men der er een, til hvem mine ord ikke mere kan nå: Knud Rasmussen, den store forsker og trofaste ven – han, der forstod eskimoerne bedre end nogen anden. Hvis han kan høre mit hjertes stemme, vil han vide, at min taknemmelighed mod ham aldrig mindskes.“

Det var et venskab mellem to meget forskellige mænd. Mens Knud Rasmussen kunne karakteriseres som en kunstner med et åbent og impulsivt væsen, kunne Kaj Birket-Smith virke som den tørre og systematiske, lidt indadvendte videnskabsmand, men han havde samtidig et poetisk og følsomt sind. De var begge mennesker af format, hvis ord man lyttede til.

Blandt de rejser, som Birket-Smith foretog, skal det her fremhæves, at han i 1933 var på feltarbejde i Alaska. Det var først mange år senere i 1953, at han fuldførte bogen om eskimoerne ved Stillehavskysten: „The Chugach Eskimo“, men allerede i 1935 havde han udgivet en bog om turen: „Guld og grønne Skove. En Sommer blandt Eskimoer og

Indianere i Alaska“. Den store videnskabelige bog om Chugacheskimoerne er ligesom mange andre af Birket-Smiths værker skrevet på grundlag af en kombination af undersøgelser i felten og i museer og af omfattende studier af litteraturen.

Kaj Birket-Smith arbejdede i næsten 50 år på Nationalmuseet, i den sidste halvdel af perioden som overinspektør ved Etnologisk Samling. Han var særlig stolt af de arkæologiske og etnografiske samlinger fra eskimoerne, som han fremhævede var enestående i verden, både fordi de omfattede sjældne, ældre genstande, og fordi de rummede så store systematiske samlinger fra så mange forskellige eskimogrupper. Alene Femte Thule Ekspedition hjembragte over 15.000 genstande. Ved den officielle indvielse af Grønlands Landsmuseum i 1966 overrakte Jørgen Meldgaard som gave fra Nationalmuseet en mands- og en kvindedragt fra Netsilikeskimoerne i Canada, som var indsamlet på Femte Thule Ekspedition.

Da Kaj Birket-Smith fyldte 70 år i 1963, udgav Dansk Etnografisk Forening et festskrift til ham (FOLK vol. 5), hvor Helge Larsen, som efterfulgte ham som leder af Etnografisk Samling på Nationalmuseet, skrev en artikel om „Birket-Smith and the Arctic“, og Johannes Nicolaisen, som overtog ansvaret for undervisningen i etnografi på Københavns universitet, skrev om „The Anthropology of Kaj Birket-Smith“. Man kan her finde en detaljeret gennemgang af Birket-Smiths videnskabelige arbejde.

I den samme bog findes der også en bibliografi over Kaj Birket-Smiths vær-

ker, udarbejdet af hans søn Kjeld Birket-Smith. Listen tager kun udvalgte publikationer med, alligevel omfatter den ikke mindre end 208 numre, og der kom endda adskillige publikationer til siden hen.

De mange titler afspejler spændvidden i Kaj Birket-Smiths interesser og arbejde, men den viser også, at det var forholdene i det eskimoiske område, som han især var optaget af. Listen dokumenterer klart, at Birket-Smith var en meget flittig mand, for hvem en væsentlig del af livets mening bestod i at udforske „Kulturens veje“, som han kaldte et af sine hovedværker (1941–42), som også er kommet i flere udgaver og er blevet oversat til mange sprog.

Ønsket om at delagtiggøre andre i sin viden på tryk kan for Birket-Smiths vedkommende påvises på et så tidligt tidspunkt i hans livsforløb, at der ikke findes mange fortilfælde. Allerede i 1908, da han var en skoledreng på 15 år, fik han optaget tre artikler, der behandlede etnografiske emner i det den-

gang velkendte populærvidenskabelige tidsskrift „Frem“. Og gennem hele livet følte han en glæde ved og en forpligtelse til at dele sine kundskaber ikke bare med en snæver kreds af videnskabsmænd, men også med et langt større interesseret publikum.

Kaj Birket-Smith forstod at give udtryk for sin viden og sine synspunkter i et velskrevet og forståeligt sprog, uden at han undervurderede den store kreds af læsere, som han henvendte sig til. Det var derfor fuldt ud fortjent, at han som den første fik tildelt Dansk Forfatterforenings populærvidenskabelige pris.

I slutningen af bogen om Egedesminde distrikt taler Kaj Birket-Smith om, at jo mere man prøver at trænge ind i eskimoernes måde at tænke på, jo mere opdager man, hvor fremmedartet den er, men samtidig mærker man også mere og mere det universelt menneskelige. Det var denne spænding, som fascinerede ham som forsker og som menneske, og som blev en drivkraft i hans livsværk.